

K-12 Beceri Eğitiminde Üst Düzey Düşünme Becerileri: Sosyal Bilgiler Dersi Örneği

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Sinan ARI¹, Celal BOYRAZ²

1 Dr. Öğrt. Üy., Bayburt Ün. Eğitim Fak, Eğitim Bilimleri, sinanari@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0769-7317.

2 Dr. Öğrt. Üy., Bayburt Ün. Eğitim Fak, Temel Eğitim, cboyraz@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5668-5051.

Gönderilme Tarihi: 02.06.2023 Kabul Tarihi: 13.11.2023 DOI: 10.37669/milliegitim.1309163

Atf: Arı, S., Boyraz, C. (2023). K-12 beceri eğitiminde üst düzey düşünme becerileri: Sosyal bilgiler dersi örneği. *Milli Eğitim*, 52 (Özel Sayı), 601-626. DOI: 10.37669/milliegitim.1309163”

Öz

K-12 Beceriler Çerçevesi temelinde sosyal bilgiler dersi kapsamında üst düzey düşünme becerilerinin incelendiği bu çalışmada analitik araştırma deseni benimsenmiştir. Araştırmanın ilk veri kaynağı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) olup diğer veri kaynakları güncel okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Araştırmada öncelikli olarak dersin kazanımları her iki araştırmacı tarafından yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında incelenmiş ve hangi üst düzey düşünme becerisine yönelik olduğu kararlaştırılmıştır. Ardından üst düzey düşünme becerileri ile eşleştirilen kazanımların ders kitaplarında nasıl yer aldığı incelenmiştir. Verilerin analizi sürecinde her iki araştırmacı tarafından kontrol listeleri ile ulaşılan sonuçlar karşılaştırılmıştır. Uyum değeri hesaplandıktan sonra kazanımlar üzerinde tek tek tartışmalar gerçekleştirilerek üst düzey düşünme becerileri üzerine fikir birliğine varılmıştır. Tüm bu sürecin sonunda veriler betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre üst düzey düşünme becerilerinin yetersiz olduğu ve öğrenme alanlarına göre dengeli bir dağılım olmadığı, kitaplarda yer alan etkinliklerin, hazırlık ve değerlendirme sorularının üst düzey düşünme becerilerini yansıtmada yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Kitaplarda yer alan etkinlik sorularının genelde çıkarım yapma, karşılaştırma gibi bütünlük becerileri yansıttığı görülmüştür. Araştırma sonunda program güncelleme çalışmalarında kazanım beceri eşleştirilmesinin yapılmasına, öğrenme alanlarına göre üst düzey düşünme becerilerinin dengeli dağılımına ve ders kitaplarının bu noktalara dikkat edilerek hazırlanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, beceri eğitimi, üst düzey düşünme, ders kitabı, öğretim programı

Higher-Order Thinking Skills in K-12 Skills Education: The Case of Social Studies Course

Abstract

This study, which examines higher-order thinking skills within the scope of the Social Studies course on the basis of the K-12 Skills Framework, adopted an analytical research design. The first data source of the study was the Social Studies Curriculum (2018) and the other data sources were the current social studies textbooks. In the study, firstly, the objectives of the course were examined by both researchers in the context of the revised Bloom's taxonomy and it was decided which higher-order thinking skills they were aimed at. Then, it was examined how the objectives matched with higher-order thinking skills were included in the textbooks. During the data analysis process, both researchers compared the results obtained with the checklists. After the agreement value was calculated, discussions were held one by one on the outcomes and a consensus was reached on higher order thinking skills. At the end of this process, the data were analyzed using descriptive analysis. According to the findings obtained from the research, it was determined that higher-order thinking skills were insufficient and that there was not a balanced distribution according to learning areas, and that the activities, preparation and evaluation questions in the books were insufficient to reflect higher-order thinking skills. It was observed that the activity questions in the books generally reflected integrated skills such as inferring and comparing. At the end of the research, it was suggested that in the curriculum update studies, achievement-skill matching should be made, high-level thinking skills should be distributed in a balanced manner according to learning areas and textbooks should be prepared by paying attention to these points.

Keywords: *Social studies, skills training, higher order thinking, textbook, curriculum*

Giriş

Sanayi üretimine dayalı ekonomi anlayışı günümüzde yerini hızlı bir biçimde bilgi ekonomisine bırakmaktadır. Yüksek becerilerle donanmış insanların liderliğine dayanan bilgi ekonomisi, sürdürülebilirliğini eğitim yoluyla bireylere yüksek beceriler kazandırılmasıyla sağlayacaktır. Bu doğrultuda eğitim sistemleri program geliştirmeden, öğretmen eğitimine, ders kitaplarından okul dışı öğrenme ortamlarına kadar eğitimin tüm öğeleriyle beceri kazandırmaya yönelik bir dönüşüm içindedir. Bu dönüşümde bireylerin düşünme becerilerinin geliştirilmesi çabasının öne çıktığı söylenebilir (Boyraz ve Türkcan, 2022). İş dünyasının tanımlamalarıyla da biçimlenen eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme gibi 21. yy becerilerinin bireyin erken yaşlarından itibaren geliştirilmesi Türk eğitim sisteminin de önemli amaçlarından biri haline gelmiştir.

Ülkemizde en son yapılan program güncellemelerinde düşünme becerileri, uygulanan öğretim programlarının odağı haline getirilmiş ve programlarda düşünmenin doğrudan öğretimi ya da düşünme için öğretme yaklaşımları yerine dersin içeriğinin düşünmeyi öğretecek biçimde yapılandırılması (infusion) tercih edilmiştir (Dilekli, 2019). Örneğin; Fen Bilimleri dersi öğretim programında “analitik düşünme, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, karar verme, problem çözme” gibi üst düzey düşünme becerileri kazandırılması gereken “yaşam becerileri” başlığı altında yer almıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEBa], 2018). Diğer yandan Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF iş birliği ile hazırlanan “*K12 Beceriler Çerçevesi: Türkiye Bütüncül Modeli*” metninde de üst düzey düşünme becerilerine ayrı bir başlıkla yer verilmiştir. Öğretim programlarının geliştirilmesi, kitap ve yardımcı kaynakların yazımı, öğretim yöntem ve tekniklerinin düzenlenmesi, içerik ve sınavların geliştirilmesinde referans niteliğinde olan metin üst düzey düşünme becerilerini problem çözme, eleştirel düşünme ve karar verme olarak benimsemiştir (MEB, 2023). Literatürdeki düşünme becerilerini sentezleyerek üç aşamalı ve detaylı bir model ortaya koymaya çalışan Presseisen (1984) de karmaşık düşünme süreçlerini problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri olarak belirlemiştir. Karmaşık düşünme süreçleri olarak adlandırılan bu beceriler birbirinden ayrı olarak düşünülemez ve ortak temel becerilere sahiptir. Literatürde de üst düzey düşünme becerileri ile ilgili farklı görüşlerdeki ortak becerilerin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar verme olduğu görülmektedir (Fisher, 2006). Bu becerileri kazandırma iddiası olan öğretim programlarından biri de hem ilkokul da hem de ortaokullarda uygulanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıdır.

Geçmişten günümüze farklı yaklaşımlar benimsenerek öğretimi gerçekleştirilen sosyal bilgiler dersine kavramsal olarak biçilen rol ve tanımlamalar zamanla farklılaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS), sosyal bilgileri sosyal bilimlerden elde edilen dirik bilgilerin bireylere aktarıldığı bir dersten çok küreselleşen dünyada gençlerin mantıklı karar alabilme yeteneklerine ve vatandaşlık yeterliklerine odaklanması gereken bir ders olarak tanımlamıştır (National Council Social Studies [NCSS], 1994). Özellikle öğrenci merkezli eğitim anlayışının hâkim olduğu günümüzde ise sosyal bilgiler, bir kültür aktarım dersi olmaktan çıkmış, sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler ve yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler anlayışlarına önem verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Öztürk’e (2012) göre sosyal bilgiler çalışma alanının uzmanları sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının vatandaşlık eğitimi olduğu konusunda uzlaşmalarına karşın, onu yorumlamada ve uygulamada farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Bu bağlamda sosyal bilgiler eğitiminde geçmişten günümüze 3 farklı yaklaşımdan söz

edilebilir. Kültürün devamı için gerekli olan, en çok arzu edilen ve varsayılan bilgiler, değerler ve becerilerin kasıtlı olarak telkin edildiği vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımı, öğretmenlerin öğrencilere sosyal bilim insanları tarafından kabul edilmiş araştırma yöntemleri, araştırma şekilleri ve dünyaya bakma yolları hakkında bilgi vermeyi istemeleri anlamına gelen sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımı ve öğrencilerin problem ve konuları tanımlamaları ve siyaset ile inanç konuları hakkında karar vermeleri gerekeceğinden, öğrencileri vatandaşlık için hazırlamak gerekliliğini savunan John Dewey'nin ilerlemeci eğitim felsefesine dayanan yansıtıcı düşünme yaklaşımıdır (Barr, Barth & Shermis, 2013). Yansıtıcı paradigma olarak da bilinen ilerlemeci eğitim anlayışı, öğretmenlerin yetişmesinden, program geliştirme çalışmalarına, ders kitaplarından, ölçme değerlendirme anlayışlarına kadar eğitim sisteminde yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım, Lipman'a (2003) göre aktarım pratiğine dayalı geleneksel paradigmadan eleştirel pratiğe dayalı yansıtıcı paradigmaya geçilmesini sağlayacaktır.

Sosyal bilimler, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları yapılanmamış problemleri çözebilmek için, sorgulamayı, gözlem yapmayı ve bu gözlem sonuçlarını, kendi bakış açılarıyla açıklamayı, bütün bu bilgilerin ışığında harekete geçebilmeyi sağladığından, bilişsel düşünmenin en fazla kullanıldığı disiplinlerden biridir (Hayırsever ve Kısakürek, 2019). Sosyal bilgiler dersi de sosyal olayları ve sorunları içeren yapısı gereği üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilebilmesi ve kullanılabilmesi için fırsatlar sunan bir derstir. Dolayısıyla gerek ders kazanımlarının gerekse en önemli materyal olan ve program doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının üst düzey düşünme becerilerini geliştirecek nitelikte olması oldukça önemlidir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında (SBDÖP) *yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler* anlayışının benimsendiğinin ifade edilmesi üst düzey düşünme becerilerinin önemsenmesi açısından önemli bir göstergedir. Ayrıca programın özel amaçlar bölümünde öğrencilerden doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları, katılımın önemine inanarak problemlerin çözümü için görüş belirtmeleri; öğretmenlerden ise sosyal bilimcilerin (coğrafyacının, tarihçinin vb.) kullandıkları bilimsel yöntemlerin sezdirileceği, okulun içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılacağı ve sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünebilecekleri öğrenme ortamlarının sağlanması beklenmektedir (MEBb, 2018). Sonuç olarak sosyal bilgiler eğitiminin önemli amaçlarından birisinin öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi olduğu söylenebilir. 2018 SBDÖP'de kazandırılması beklenen beceriler incelendiğinde de problem çözme, yenilikçi düşünme, karar verme, kanıt kullanma, eleştirel düşünme, farklı alan okuryazarlıkları,

kalıp yargı ve önyargıyı fark etme gibi düşünme beceri ve bileşenlerine vurgu yapıldığı görülmektedir (MEBb, 2018). Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerin adeta küçük bir sosyal bilimci olarak çalışması, problem çözmesi, eleştirel düşünmesi, sorgulaması, araştırma yapması, kısacası üst düzey düşünme becerilerini geliştirmesi gerekmektedir (Boyraz, 2022). Bu bağlamda SBDÖP’de yer alan kazanımların üst düzey düşünme becerilerini hangi ölçüde yansıttığı ve bu kazanımların ders kitaplarında ne şekilde ele alındığı merak konusudur.

Alanyazında sosyal bilgiler dersi kazanımlarının çeşitli taksonomilere göre incelendiği çalışmalarda zihinsel becerilere değinildiği görülmüştür (Bayrak-Özmutlu, 2020; Büyükalan-Filiz ve Baysal, 2019; Gezer ve İlhan, 2015). Kazanımların incelendiği bu çalışmaların yanı sıra sosyal bilgiler dersi uygulama ve etkinliklerinin üst düzey düşünme becerileri bakımından incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır (Demir vd. 2014; Hayta, 2022; Kanat, 2023; Ovacık, 2023; Halimah at all, 2020; Yatri, Boeriswati and Bintoro, 2023). Buradaki çalışmaların bazıları doğrudan eleştirel düşünme becerisi üzerinden yürütülmüşken bazıları bu becerileri genel olarak ele almıştır. Bu çalışmaların dışında ders kitaplarının üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirildiği, kitap içeriğinde yer alan soruların aynı kapsamda değerlendirildiği çalışmalar da mevcuttur (Demir ve Özyurt, 2021; Doğan, 2022; Hayırsever ve Kısakürek, 2019; Özkaral, 2019). Yapılan incelemelerde diğer dersler temelinde de benzer çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Örneğin; Demir ve Özyurt (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonucunda sosyal bilgiler dersi kazanım, etkinlik ve sorularının sınırlı sayıda 21. yüzyıl becerisinin geliştirilmesine yönelik olduğu belirlenmiştir. Kazanım, etkinlik ve soruların en çok eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimine yönelik olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen araştırmalara bakıldığında sosyal bilgiler dersi için üst düzey düşünme becerilerine yönelik çalışmaların ayrı ayrı farklı düzeylerde kazanım ve ders kitapları incelemeler üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. Sosyal bilgiler dersi için, öğrenme alanlarına göre kazanım ve üst düzey düşünme becerileri eşleştirmesinin yapıldığı ve ders kitaplarındaki karşılığının doğrudan incelendiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Öğretim programı ve üst düzey düşünme becerilerine yönelik çalışmalar gerçekleştirilse de sınıflarda program doğrultusunda hazırlanan ders kitaplarının üst düzey düşünme becerilerine yönelik kazanımları hangi düzeyde ve nasıl yansıttığını belirlemek gelecekte hazırlanacak öğretim programı ve ders kitaplarının niteliğine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda araştırmada SBDÖP’nda yer alan kazanımlar üst düzey düşünme becerileri olan problem çözme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve karar verme becerileri bağlamlarında incelemek becerilerin ders kitaplarına yansımaya düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmış ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. 2018 SBDÖP’de yer alan üst düzey düşünme becerilerine yönelik kazanımların program içerisindeki dağılımı nasıldır?

2. 2018 SBDÖP’de yer alan üst düzey düşünme becerilerine yönelik kazanımların sınıf düzeyleri ve öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıldır?

3. 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında üst düzey düşünme becerilerine yönelik kazanımların sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre nasıl yansımıştır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi bağlamında incelenmesinin amaçlandığı araştırmada analitik araştırma deseni benimsenmiştir. Analitik araştırma deseni, nicel ve nitel araştırma özelliklerini içerebilirken dokümanlar üzerinde kavramsal, hukuki, tarihsel analizlerin gerçekleştirildiği bir sistematığe sahiptir (McMillan, 2004). Doğrudan etkileşim gerektirmeyen analitik araştırmada genellikle dokümanlara dayalı veri toplama süreci yürütülmektedir. Dolayısıyla araştırmada doküman incelemesi veri toplama tekniği olarak tercih edilmiştir. O’Leary (2017) doküman incelemesinin araştırmalarda yöntem olarak kullanılabilmesi gibi veri toplama tekniği olarak da kullanılabilmesini söyler. Bu kapsamda 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve dört, beş, altı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları doküman olarak kabul edilmiş ve doküman incelemesi veri toplama tekniği olarak kullanılmıştır.

Veri Kaynakları

Araştırmanın ilk veri kaynağı 2018 yılında hazırlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programıdır. Öğretim programı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) internet sayfasında herkese açık bir biçimde bulunmaktadır. İlkokul dördüncü sınıf ve ortaokul beş, altı ve yedinci sınıflar için hazırlanmış olan program, toplam 25 sayfadan oluşmaktadır. Resmi bir niteliğe sahip olan program tüm Türkiye’de yürütülen sosyal bilgiler dersleri için öğretmenlere, ders kitabı hazırlayan yayınevlerine kılavuzluk yapmaktadır. Programda yer alan 131 kazanım ifadesi üst düzey düşünme becerileri açısından veri kaynağı olarak ele alınmıştır.

Araştırmada incelenen bir diğer veri kaynağı dört, beş, altı ve yedinci sınıf düzeylerinde hazırlanan ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından öğrencilere ücretsiz dağıtılan ders kitaplarıdır. Kitapların seçilmesinde bakanlığın resmi yayın organı tarafından hazırlanmış olması ölçüt olarak benimsenmiştir. Ders kitaplarına ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1*Araştırmada İncelenen Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler*

Sınıf Düzeyi	Yayınevi	Sayfa Sayısı	Kabul Edilme Tarihi	Baskı Tarihi
4	TUNA Matbaacılık	208	2019	2020
5	MEB Yayınları	203	2019	2020
6	MEB Yayınları	277	2019	2020
7	MEB Yayınları	243	2019	2020

Tablo 1 incelendiğinde beş, altı ve yedinci sınıflarda incelenen ders kitaplarının MEB Yayınları tarafından hazırlandığı görülmektedir. Farklı yayınevleri tarafından hazırlanan kitaplar yerine MEB yayınları tarafından hazırlanan kitaplar incelenmiştir. Dördüncü sınıf düzeyinde ise MEB yayınları tarafından hazırlanan bir ders kitabına ulaşılamadığından okullarda yaygın olarak kullanılan ve TUNA Matbaacılık tarafından yayına hazırlanan ders kitabı veri kaynağı olarak kullanılmıştır. 2019 yılında 5 yıl süreyle kabul edilen ders kitapları bilgisayar ortamında incelenmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada araştırmacılar ayrı zamanlarda bireysel olarak Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan 131 kazanımı, yenilenmiş Bloom taksonomisi bağlamında inceleyerek hangi üst düzey düşünme becerisine yönelik olduğuna karar vermişlerdir. Üst düzey düşünme becerileri; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri olarak kabul edilmiştir. Örneğin; “*SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.*” kazanımı için eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik bir kazanım olduğu kanaatine varılmıştır. Kazanımda öğrenciden afet ve çevre sorunlarının nedenlerine yönelik bir sorgulama yapması beklenmektedir. Kazanımların üst düzey düşünme becerileri ile ilişkilendirilmesinde literatürle birlikte K12 Beceriler Çerçevesi Türkiye Bütüncül Modeli (2023) metninde yer alan üst düzey düşünme becerileri süreç bileşenlerinden de yararlanılmıştır. Sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6, ve 7. sınıf düzeyindeki tüm kazanımlar öğrenme alanlarına göre Microsoft Excel dosyasına aktarılarak eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcı düşünme ve karar verme beceri kriterlerine göre kontrol listesi haline getirilmiştir. Bu listede ayrıca yenilenmiş bilişsel alan (Bloom) taksonomisi adımları da yer almaktadır. Kontrol listesi araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda tamamlanmıştır.

Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında ise üst düzey düşünme becerileriyle ilişkilendirilen kazanımların ders kitaplarında nasıl işlendiğini tespit etmek amacıyla

ders kitapları araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Örneğin; yaratıcı düşünme ile ilişkilendirilen bir kazanımın ders kitabında yer aldığı bölümde içeriğin sunumu, etkinlikler, hazırlık ve değerlendirme sorularının yaratıcı düşünmeyi geliştirir nitelikte olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları; inandırıcılık, aktarılabirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik kavramlarıyla açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmanın inandırıcılığı için bulgular bölümünde öğrenme alanlarına ilişkin örnek ifadeler ve kazanımlara yer verilmiştir. Aktarılabirlik için çalışmanın yöntemi, anlaşılır ve ayrıntılı bir şekilde verilmiş; dokümanlara ulaşma, çalışmaya dâhil edilen ve dışarda bırakılan veriler ve analiz süreci ayrıntılı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen program kazanımlarının üst düzey düşünme becerileri ile ilişkilendirilmesi ve ders kitapları içerikleri için iki araştırmacı ayrı ayrı çalışmıştır. Teyit edilebilirlik özelliği için çalışmanın veri analiz sürecine ilişkin notları, başka araştırmacıların kontrolüne uygun bir şekilde saklanmaktadır. Çalışmada TTKB web sitesindeki açık kaynaklar ve açık olarak yayımlanan ders kitapları kullanıldığından etik kurul ve Millî Eğitim Bakanlığının iznine başvurulmamıştır.

Veri Analizi

Araştırmacılar tarafından ayrı ayrı incelenen Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan 131 kazanım ifadesi üst düzey düşünme becerileri ile ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Kontrol listesi yardımıyla gerçekleştirilen incelemede öncelikle kazanımlar yenilenmiş Bloom taksonomisine göre değerlendirilmiş ve ardından hangi üst düzey düşünme becerisi ile ilişkili olduğuna karar verilmiştir. Ayrı zamanlarda gerçekleştirilen değerlendirmeler sonrası sosyal bilgiler öğretimi alanında uzman (öğretim üyesi) araştırmacılar bir araya gelerek kontrol listeleri karşılaştırılmış ve Miles ve Huberman (2015) tarafından önerilen kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplaması formülü yoluyla kodlayıcılar arası uyum yüzdesi hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu kodlayıcılar arası uyum yüzdesi .91 olarak tespit edilmiştir. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 2015). Buradan elde edilen sonuç araştırma için güvenilir kabul edilmiştir. Uyum değeri hesaplandıktan sonra araştırmacılar kazanımlar üzerinde tek tek tartışmalar gerçekleştirerek üst düzey düşünme becerileri hakkında fikir birliğine varmışlardır. Örneğin; “5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.” kazanımı için kodlayıcılardan biri problem çözme diğeri ise eleştirel düşünme olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu gibi durumlarda düşünme becerileri alanında çalışmaları olan bir başka alan uzmanından destek alınarak nihai karara

varılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yapılarak çözümlenmiştir. Betimsel analizde veriler daha önceden belirlenen temalara göre sistematik ve açık bir biçimde betimlenir, daha sonra yapılan betimlemeler açıklanır, yorumlanır ve neden-sonuç ilişkileri bağlamında birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular öncelikle genel bir şablon olarak tabloda gösterilmiş sonrasında öğrenme alanlarına göre sırası ile tablolar ve altlarına açıklamaları ile birlikte sunulmuştur.

Tablo 2

Öğrenme Alanları ve Sınıf Düzeylerine Göre Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf Düzeyi	4. sınıf		5. sınıf		6. sınıf		7. sınıf		Toplam	
Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı	Üst Düzey Düşünme Kazanım S.	Kazanım Sayısı	Üst Düzey Düşünme Kazanım S.	Kazanım Sayısı	Üst Düzey Düşünme Kazanım S.	Kazanım Sayısı	Üst Düzey Düşünme Kazanım S.	Kazanım Sayısı	Üst Düzey Düşünme Kazanım S.
1. Birey ve toplum	5	-	4	1	5	3	4	2	18	6
2. Kültür ve Miras	4	-	5	4	5	4	5	1	19	9
3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler	6	-	5	1	4	-	4	1	19	2
4. Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	1	5	2	4	3	4	3	18	9
5. Üretim, Dağıtım, Tüketim	5	2	6	4	6	4	6	3	23	13
6. Etkin Vatandaşlık	4	1	4	-	6	1	4		18	3
7. Küresel Bağlantılar	4	-	4	1	4	4	4	2	16	7
Toplam	33	4	33	13	34	19	31	13	131	49

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışma kapsamında sosyal bilgiler dersi çerçevesinde 7 öğrenme alanında toplam 131 kazanım üst düzey düşünme becerileri bağlamında incelenmiş ve toplamda 49 kazanım üst düzey düşünme becerileri ile eşleştirilmiştir. Aynı zamanda tespit edilen bu kazanımların ders kitaplarındaki etkinliklerde ve sorularda nasıl yer aldığı incelenmiştir. Elde edilen bulgular öğrenme alanlarına göre sırasıyla sunulmuştur.

1. Birey ve Toplum Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 3

Birey ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	-	-
5	SB.5.1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.	Eleştirel Düşünme
6	SB.6.1.2. Sosyal, kültürel ve tarihi bağların toplumsal birlik-teliğin oluşmasındaki yerini ve rolünü analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.	Eleştirel Düşünme
	SB.7.1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.	Eleştirel Düşünme

Birey ve Toplum öğrenme alanı kazanımlarında üst düzey düşünme becerilerinden yalnızca “eleştirel düşünme” becerisi görülmektedir. Bu beceri en fazla 6. sınıf düzeyindeki kazanımlarında görülürken 4. sınıf düzeyinde hiç görülmemiştir. Becerilerin kitaptaki yansımalarından bir örnek Görsel 1’de sunulmaktadır.

Görsel 1

Altıncı Sınıf Ders Kitabından Etkinlik Örneği

Sıra Sizde

Aşağıdaki adımlarda yer alan yönergeleri takip ederek etkinliği yapınız.

1. Adım

Sizden, aşağıda verilen mesleklerle ilgili resimler çizmeniz istenmektedir. Önemli olan seçtiğiniz mesleği çizerek anlatabilmenizdir. Arkadaşlarınızla paylaşmak istemezseniz kimse resimlerinizi görmeyecektir. Meslekler; pilot, çiftçi, hemşire, halterci, futbolcu, cerrah, avukat, terzi.

2. Adım

Resimlerinizi çizdikten sonra aşağıdaki soruları cevaplayınız ve cevaplarınızı tahtaya yazınız.

- Kaç kişi çiftçiyi, halterciyi, futbolcuyu, avukatı ve cerrahı kadın olarak çizdi?
- Kaç kişi hemşireyi ve terziyi erkek olarak çizdi?

Yukarıdaki soruları cevapladıktan sonra aşağıdaki soruları sınıfta tartışınız.

- Sizce bazı meslekleri neden sadece kadınlarla ya da sadece erkeklerle ilişkilendiriyoruz?
- Kadın ve erkek ayrımı olmadan herkes her mesleği yapabilir mi? Nedenleriyle birlikte söyleyiniz.

Yukarıda örneği verilen 6. sınıf (s.28) etkinliğinde sarı boya ile vurgulu alandaki sorularda neden bazı mesleklerin doğrudan erkeklerle ya da bayanlarla ilişkilendirildiği sorulmuş ve hemen altındaki soru ile de cinsiyet ayrımı olmadan mesleklerin yapılabirliğinin tartışılması istenmiştir. Bu ve diğer bazı etkinliklerde yer alan sorularda eleştirel düşünme becerisi açıkça görülebilirken bazı etkinliklerde net bir şekilde görülememektedir. Örneğin: 5. Sınıf ders kitabında (s.16) “Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu” adlı küçük bir örnek olay metni ile köy kadınlarının tiyatro ile kendilerini ifade etmeleri anlatılmıştır. Metne bağlı olarak verilen etkinlik şöyledir:

Görsel 2

Beşinci Sınıf Ders Kitabından Örnek

A. Arslanköy Kadınlar Tiyatro Topluluğu ile ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

B. Yaşadığını yazarak her bir soru için bir paragraf yazınız.

Bununla ilgili düşünceleriniz?

Bu durumun sizin yaşamınızda nasıl değişimlere sebep oldu?

Yukarıdaki etkinlikte yer alan sorular öğrencilerin metne bağlı cevaplayabilecekleri tarzdadır. “Arslanköy”deki yaşam nasıl etkilenmiş olabilir?” sorusuna öğrencilerin metinden yola çıkarak; kadınların tiyatro ile sosyal yaşama katılabildikleri, kendilerini bir sanat yolu ile ifade imkânı bulabildikleri, köydeki kısıtlı şartlara rağmen başarı elde edebildikleri gibi cevaplar vermeleri muhtemeldir. Dolayısıyla bu sorunun “eleştirel düşünme” becerisini net olarak yansıtabilmesi için öğretmenin öğrencilere farklı açılardan da düşüncelerini sağlayıcı sorular yöneltmesi, öğrencileri yönlendirmesi gerekmektedir. Örneğin aynı soru “Erkeklerin bakış açısından düşünürseniz Arslanköy’deki yaşam nasıl etkilenmiş olabilir?” şeklinde sorulduğunda eleştirel düşünme becerisini daha çok yansıtabileceği söylenebilir.

2. Kültür ve Miras Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 4

Kültür ve Miras Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	-	-
5	SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.2.4. Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihi gelişimini değerlendirir.	Eleştirel Düşünme
6	SB.6.2.1. Orta Asya’da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.2.4. Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.2.5. Tarihi ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.2.2. Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder.	Eleştirel Düşünme

Tablo 4’te görüldüğü üzere “Kültür ve Miras öğrenme” alanında üst düzey düşünme becerilerinden yalnızca eleştirel düşünme görülmektedir. Bu beceri en fazla 6. sınıf ders kazanımlarında yer alırken 4. sınıf düzeyinde hiç görülmemiştir. Ders kitapları incelendiğinde 5. sınıf kitabında çıkarım yapma, karşılaştırma, yansıtma gibi bütünlük becerilerin yer aldığı görülebilirken eleştirel düşünme becerisini belirgin bir şekilde yansıtan bir etkinlik, hazırlık çalışması veya değerlendirme sorusu görülmemiştir. Örnek olarak aşağıda verilen 5. sınıf etkinliğinde “karşılaştırma” becerisi açık olarak görülebilmektedir (s.57).

Görsel 3*Beşinci Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek*

• ÜLKEM, KÜLTÜRÜM VE TARİHİM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

Yandaki resmi inceleyiniz. Resimdeki kıyafet ve sofralarla karşıştaştırmız. Görduğümüz benzerlik ve farklılıkları söyleyiniz.

Günlük yaşamımızdaki kültürel öğeleri düşünelim. Yiyecek ve içeceklerimiz, kıyafetlerimiz, geleneklerimiz, kutlamalarımız bunlardan bazılarıdır. Kültürel öğeler zaman içinde değişebileceği gibi değişmeden de devam edebilir. Sofralarımızda severek tükettiğimiz yoğurt ve ayranı bakalım. Türklerin dünya mutfağına kazandırdığı bu yiyecek ve içecek binlerce yıldır tüketiyoruz. Geçmişte yalnızca evlerde yapılırken günümüzde fabrikalarda da üretilmektedir. Meyvelisi, vanilyalı derken çeşitleri arttı. Yabancı dillere Türkten geçen yoğurt ile ilgili bakın 1555'te ülkemizi ziyaret eden Avusturya-Macaristan elçisi neler yazmış:

Türkler gayet az yerler. Sofra zevkine pek az düşkündürler. Bir parça ekmekle beraber tuz, soğan ve yoğurt bulurlarsa yemek için başka şey aramazlar. Yoğurt hem besleyici hem de hazmı kolaydır. Kervansarayların hepsinde bu yoğurt mutlakta bulunur. Üzüm, vişne gibi kuru yemikleri sıcak suda kaynatıp toprak tabaklar içine koyarlar. Bir de piriştikten yapılan yemekleri vardır (Görsel 2.45). Üzerine koyun ve kuzu eti koyarlar. (Busbecq, Türkiye'yi Boyle Gördüm, s.24.)

Görsel 2.45 Levni'ye ait bir minyatür (Surname)

Yukarıda verilen örnekle birlikte bu öğrenme alanında çıkarım yapma, karşılaştırma gibi bütünlük becerilerin çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin; verilen bir metinden yola çıkarak “Kök Türklerin yaşadığı yerin coğrafi özellikleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?” sorusu ile öğrencilerden bir çıkarım yapmaları beklenmektedir. Bir diğer etkinlikte “Uygurları, Hunlar ve Kök Türklerden ayıran ekonomik, dinî ve kültürel özellikleri nelerdir?” sorusu ile öğrencilerden karşılaştırma beklenmektedir. 6. sınıf kitabında ise; hazırlık sorusunda öğrencilerden yaşadıkları yerden yola çıkarak coğrafi özelliklerin insanların yaşayış tarzı ve ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkileri üzerinde tartışmaları istenmiştir. Söz edilen bu etkinlikte eleştirel düşünme üst düzey becerisi açıkça görülebilmektedir. 7. sınıf kitabına bakıldığında ise kazanımın karşılığı çıkarım yapma, mevcut bilgiye/veriye dayalı tahmin etme gibi bütünlük beceriler bulunurken eleştirel düşünme üst düzey becerisi bulunmamıştır.

3. İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanına Ait Bulgular**Tablo 5***İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı*

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	-	-
5	SB.5.3.4. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular.	Eleştirel Düşünme
6	-	-
7	SB.7.3.3. Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.	Eleştirel Düşünme

Tablo 5'te görüldüğü gibi İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında üst düzey düşünme becerilerinden yalnızca “eleştirel düşünme” becerisi görülmüştür. Sınıf düzeylerinde bakıldığında da yalnızca 5. ve 7. sınıf düzeylerinde bulunduğu görülmektedir. Kitaplardaki etkinlikler incelendiğinde ise çıkarım yapma, karşılaştırma gibi bütünleşik becerilerin bulunduğu ancak eleştirel düşünme becerisinin açıkça bulunduğu bir etkinlik görülmemiştir. 7. sınıf ders kitabından bir örnek Görsel 4'te sunulmuştur (s.106).

Görsel 4

Yedinci Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek

 Beyin göçünün önlenmesi için neler yapılabilir? Tartışınız.

Türkiye'de Bazı İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç, 2019-2020

İL	NÜFUSU	ALDIĞI GÖÇ	VERDİĞİ GÖÇ	NET GÖÇ
BAYBURT	81.910	4.427	7433	-3006
GÜMÜŞHANE	141.702	7151	19.116	-11.965
AĞRI	535.435	14.626	24.353	-9727
MUŞ	411.117	11.720	16.548	-4828

(TÜİK, 2021)

Yukarıdaki tabloda göç veren illere ait bazı istatistikler yer almaktadır. Tabloyu inceleyerek ilgili soruyu cevaplayınız.

 Tabloda yer alan illeri Türkiye fiziki haritası üzerinde inceleyerek bu illerin göç vermesinde etkili olan faktörleri tartışınız.

Verilen örnekte görülen her iki soru da kitapta verilen bilgilerden yola çıkarak öğrencilerin çıkarımda bulunacakları bir sorudur. Ancak ilk sorunun “Ülkemize doğru bir beyin göçünün olması halinde oluşacak durumlar neler olabilir? Tartışınız” şeklinde sorulması halinde bir eleştirel düşünme becerisi söz konusu olabilir. Dolayısı ile burada yer alan sorularda öğretmenin öğrencileri daha çok düşünmeye sevk edecek şekilde uyarlaması gerekmektedir.

4. Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 6

Bilim, Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	SB.4.4.4. Çevresindeki ihtiyaçlardan yola çıkarak kendine özgü ürünler tasarlamaya yönelik fikirler geliştirir.	Yaratıcı Düşünme
5	SB.5.4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.	Eleştirel Düşünme
6	SB.6.4.2. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.	Yaratıcı Düşünme
	SB.6.4.3. Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.	Problem Çözme
	SB.6.4.4. Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.	Eleştirel Düşünme
	SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.7.4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.	Eleştirel Düşünme

Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında üst düzey düşünme becerilerinden yaratıcı düşünme, problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri görülmüştür. 4. sınıf kitabında yaratıcı düşünme becerisine yönelik olarak öncelikle kitapta birçok örnek verilmiş ve ardından öğrencilerden bir tasarım yapılması istenmiştir. Bu durum Görsel 5’de örnek olarak sunulmuştur (s.111 ve 113)

Görsel 5

Dördüncü Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek

Fatma

Kışın soğuk günlerde dışarda gezerken ayaklarınız üşüyor mu? Eğer ayaklarınızın üşmesinden şikâyetçiyse size sevindirici bir haberim var. Tasarladığım yeni ürün ile artık ayaklarınız hiç üşümecek. Nasıl mi? Anlatayım.

Tasarladığım kaloriferli ayakkabının tabanını ve yanlarını ısıtıcı tellerle kapladım. Bu ısıtıcılar, ayakkabının topuğuna yerleştirdiğim mıknatıslı dinamodan enerji alıyor. Dinamo, yürüten kişinin zemine uyguladığı basıncı elektrik enerjisine çeviriyor. Böylece soğuk kış günlerinde dışarda gezen kişinin ayağı üşümüyor. Ayakkabının ısıtma özelliği bir düğme ile istenildiğinde devre dışı bırakılabilir.

Değerlendirme

Okulunuzda günlük hayatteki ihtiyaçlarla ilgili ürünler tasarlamaya yönelik bir proje yarışması düzenlenmiştir. Bu yarışmaya nasıl bir ürünü katılmak istediniz? Tasarladığınız ürünü ilgili olarak istenen bilgileri aşağıya yazınız.

- Ürününüzü tasarlama amacınızı yazınız.

.....

- Ürününüzü kısaca tanıttınız.

.....

- Ürününüzün şeklini çiziniz.

- Ürününüzü bir ad veriniz.

- Ürününüzü anlatan bir slogan bulunuz.

7. sınıf kitabına bakıldığında ise 4. sınıf kitabındaki gibi yaratıcı düşünme becerisini doğrudan ortaya çıkaracak bir etkinlik görülmemiştir. Eleştirel düşünme becerilerine bakıldığında 5. sınıf ders kitabında teknoloji kullanımı ile ilgili örnek haber metinleri verilmiş ve öğrencilerden bu metinlerden yola çıkarak haber metinlerinden çıkan düşüncelere katılıp katılmadıkları sorulmaktadır. Ancak bu bölümde çıkarımda bulunma bütünleşik becerisinin daha yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Eleştirel düşünme becerisi temelinde 6. sınıf kitabı incelendiğinde de benzer sonuçlar görülmüştür. Örneğin korsanla mücadele kapsamında bir etkinlikte öğrencilerden bandrolün korsan ürünlerle mücadeledeki öneminin açıklanması istenmiştir (s.151). Oysa ki bu soru “Her ürüne bandrol yapıştırılması mümkün müdür? Bandrol uygulamasını gerektiren nedenleri ortadan kaldırmak için neler yapılabilir? Düşüncelerinizi paylaşınız.” şeklinde sorulsa eleştirel düşünme becerisi daha açık hâle gelecektir. 7. sınıf ders kitabında da daha çok çıkarım yapma becerisi görülse de eleştirel düşünme becerisini yansıtan etkinlik soruları görülmüştür. Örneğin “Orta Çağ’da Dünya’nın yuvarlak olduğunu siz tespit etmiş olsaydınız nasıl davranırdınız? Açıklayınız” sorusunda eleştirel düşünme becerisinin yansımaları görmek mümkündür.

5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 7

Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	SB.4.5.1. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.	Karar Verme
	SB.4.5.4. Kendine ait örnek bir bütçe oluşturur.	Karar Verme
5	SB.5.5.1. Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.5.3. Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.5.4. Temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketim ağını analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.5.5.5. İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.	Yaratıcı Düşünme
6	SB.6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.	Problem Çözme
	SB.6.5.3. Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri hazırlar.	Yaratıcı Düşünme
	SB.6.5.4. Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.5.5. Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.5.2. Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.	Eleştirel Düşünme
	SB.7.5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.	Karar Verme
	SB.7.5.6. Dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimleri analiz eder.	Eleştirel Düşünme

Tablo 7'de görüldüğü üzere Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında eleştirel düşünme becerisi ağırlıkta olmasına rağmen problem çözme, karar verme ve yaratıcı düşünme üst becerilerinin de yer aldığı görülmektedir. Bu durumda bu öğrenme alanında diğer öğrenme alanlarına göre üst düzey düşünme beceri çeşitliliğinin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Karar verme becerisine dair 4. Sınıftan bir örnek ise Görsel 6'da sunulmuştur.

Görsel 6

Dördüncü Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek

Yapınız

Ailenizle şehirler arası bir yolculuk yaptığınızı düşününüz. Otomobiliniz yolda arızalanıyor. Yakınlarda ne bir dinlenme tesisi ne de bir yerleşim yeri var. Geceyi orada geçirmek zorunda kalıyorsunuz. Böyle bir durumda karşılaşıcağınızı bilseydiniz ve yola çıkmadan önce yanınıza aşağıda fotoğraflarını gördüğünüz ürünlerden üç tanesini alma hakkınız olsaydı hangilerini alırdınız? Neden?

Etkinlikte şehirler arası yolculukta otomobilin arızalanması ile geceyi aracın arıza yaptığı yerde geçirmek zorunda kalınmasına yönelik bir yönerge verilmiştir. Yönergeye bağlı olarak da gerekçeli karar vermeye yönelik bir soru bulunmaktadır. Ön öğrenmelerin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanmış bir karar verme etkinliği denilebilir. Öğrencilerden gerçek bir örnek olay olan gazete haberinden yola çıkılarak çıkarım yapmaları istenmiştir. Etkinlik sonunda gerekçeli düşünme amacıyla doğru yanlış etkinliği verilmiş ve devamında yapılan değerlendirmelerin nedenlerinin açıklanması istenmiştir.

5. sınıf ders kitabı incelendiğinde hazırlık sorusu ve ardından içeriğin kısa bir tanıtımı başlıklar halinde verilmiş sonra bir görsel verilerek resimde yer alan ekonomik faaliyetler ve coğrafi özelliklerin yazılması istenmiştir. Daha sonra yaşanan yerde yapılan ekonomik faaliyetlerle ilgili bir araştırma görevi verilerek araştırma sonucunda etkili olan coğrafi özelliklerin yazılması istenmiştir. Bu anlamda içerikte eleştirel düşünmeye yönelik bir etkinlik bulunmadığı söylenebilir. Bu ve diğer etkinliklerde sorulan sorular daha çok temel düzey düşünme becerilerine yöneliktir. Yaratıcı düşünme becerisine yönelik olarak ise işlenen konu ile ilgili farklı yaratıcı proje fikirleri tanıtılmış ardından da öğrencilerden ülke ekonomisine katkı sağlayacak bir fikir geliştirmeleri istenmiştir. Verilen yönergelerle yaratıcı düşünme becerilerinin ön planda olduğu bir etkinliktir.

6. sınıf ders kitabında yaratıcı düşünme becerisine yönelik olarak konu üzerine sorulan “Doğal kaynakların bilinçsiz şekilde tüketilmesi hangi sorunlara yol açmakta-

dır? Sizler bu sorunlara nasıl çözüm üretebilirsiniz? Söyleyiniz.” sorularıyla öğrencilerin düşünceleri ve bir probleme yönelik çözüm üretmeleri istenmiştir. Yaratıcı düşünme becerilerine yönelik olarak ise öğrencilere bir şablon verilerek proje hazırlama çalışması sunulmuştur.

7. sınıfta kazanım için sorulan “Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayatımıza etkileri nelerdir? Örnekler veriniz.” sorusunda “neden” sorulması yaptırılmadığı için eleştirel düşünmeyi geliştirici bir soru değildir. Bunun dışında içerikte eleştirel düşünmeye yönelik bir etkinlik görülmemiştir. Karar verme becerisine yönelik olarak ise “Sevdiğiniz bir mesleği mi yoksa çevrenizin sizden istediği bir mesleği mi yapmayı istersiniz? – İstedığınız mesleğe uygun biri misiniz? İlgi, beceri, yetenek ve değerleriniz nelerdir?” soruları ile adım adım bir uygulama yapılmıştır. “Üretim faaliyetlerinde teknolojiye yararlanmanın üretime katkısı neler olabilir? Açıklayınız.” sorusu da düşünme becerilerine katkı sağlayabilir. Ancak yeterli değildir.

6. Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 8

Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	SB.4.6.3. Okul yaşamında gerekli gördüğü eğitsel sosyal etkinlikleri önerir.	Karar Verme
5	-	-
6	SB.6.6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.	Eleştirel Düşünme

Tablo 7’den yola çıkarak en az kazanım beceri eşleştirmesinin olduğu öğrenme alanının “Etkin vatandaşlık” olduğu söylenebilir. 4. sınıf ders kitabındaki etkinliklerde öğrencilerin ön öğrenmelerini ortaya çıkarıcı soruların bulunduğu görülmüştür. Ancak bu sorularda karar verme becerisinin sınırlı olduğu düşünülmektedir.

6. sınıf ders kitabında yer alan “Bir sivil toplum kuruluşu olan ÇEVKO vakfının tiyatro oyunu, çevre duyarlılığı açısından etkili olmuş mudur? Bu tür faaliyetlerin yapılabilmesi için sivil toplum kuruluşlarına nasıl katkıda bulunabiliriz? Açıklayınız.” soruları ile eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilebileceği söylenebilir. 7. sınıfta ise eleştirel düşünmeye yönelik bir içerik ve etkinlik tespit edilmemiştir.

7. Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanına Ait Bulgular

Tablo 9

Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanı Kazanım-Beceri Dağılımı

Sınıf	Kazanım	Üst Düzey Düşünme Becerisi
4	-	-
5	SB.5.7.2. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır.	Eleştirel Düşünme
6	SB.6.7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.7.2. Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.	Eleştirel Düşünme
	SB.6.7.4. Popüler kültürün, kültürümüz üzerindeki etkilerini sorgular.	Eleştirel Düşünme
7	SB.7.7.3. Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.	Eleştirel Düşünme
	SB.7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.	Yaratıcı Düşünme

Tablo 9 incelendiğinde “Küresel bağlantılar” öğrenme alanında yalnızca bir tane yaratıcı düşünme üst düzey becerisinin olduğu dikkat çekmektedir. Diğerleri hep eleştirel düşünme becerisine yöneliktir. 5. Sınıf kitabından eleştirel düşünme becerisine yönelik bir etkinlik Görsel 7’de sunulmuştur.

Görsel 7*Beşinci Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek*

Sıra Sizde A. Aşağıdaki haberi okuyarak haberin altındaki soruları cevaplayınız.

Demir İpek Yolu Projesi Hız Kazanıyor

Çin ile Avrupa ülkelerini hizmete açılan demiryolu ile birbirine bağlayan çığırday "Demir İpek Yolu" projesi hız kazanıyor. Çin, Belarus, Almanya, Kazakistan, Moğolistan, Polonya ve Rusya, Çin-Avrupa demiryolu hattının geliştirilmesini için bir anlaşma imzalamıştı.

Türkiye de proje kapsamında Bakı-Tiflis-Kars demiryolu hattını inşa çalışmalarını sürdürüyor. Ulaştırma ve Altyapı Bakanı, geçen ocak ayında yaptığı açıklamada, Çin'den Avrupa'ya yapılacak nakliyenin Türkiye üzerinden yapılmasının süre ve maliyet açısından daha avantajlı olduğunu dile getirmişti. Bakan, "Çin'den bir yükü İngiltere'ye, Almanya'ya, Fransa'ya göndermek yaklaşık 45-62 gün sürüyor. Çığırday İpek Yolu'nun Türkiye'ye geldiğinde bu süre 12-15 güne düşecek. Yaklaşık dörtte biri kadar bir zaman da yük istenilen adrese ulaştırılmaya olacaktır." demişti.

Genel Ağ haberi, 26 Nisan 2017 (Düzenlenmiş.)

1. Ulaşım alanındaki bu ve benzeri gelişmeler ülkeler arasındaki ticareti nasıl etkileyecektir?

2. Bu ulaşım yolu ülkemize hangi katkıları sağlayacaktır?

B. Ulaşım ve iletişim teknolojileri bugünkü seviyesine ulaşmasaydı, ülkeler arası ticaretle ne gibi zorluklar yaşanırdı? Düşüncelerinizi yazınız.

Etkinlikte örnek bir gazete haberinden yola çıkılarak eleştirel düşünmeyi geliştirici soruların cevaplanması istenmiştir. 6. sınıf kitabında ise eleştirel düşünmeye yönelik bir etkinlik görülmemiştir. Kitapta yer alan hazırlık bölümündeki sorular gerekelendirmeye dayalıdır. Ancak eleştirel düşünme becerisini doğrudan yansıttığı düşünülmemektedir.

7. sınıf kazanımı (SB.7.7.3.) doğrudan eleştirel düşünmeye yönlendiren bir kazanım iken kitapta yer alan etkinliklerin tam olarak eleştirel düşünmeye sevk edecek nitelikte olmadığı görülmüştür. Yaratıcı düşünme becerisine yönelik olarak etkinlik örnekleri ise Görsel 8'de yer almaktadır.

Görsel 8*Yedinci Sınıf Ders Kitabından Bir Örnek*

BİRLİKTE YAPIYORUZ

Aşağıdaki ülkelerin gezimlerinde yaşadığı sorunlar ile ilgili görseller verimdir. Bu sorunlara çözüm önerileri yazarak aşağıdaki ilgili alanlara yazınız.

Görünmez Dünya Sorunları **Çözüm Önerileri**

Küresel iklim değişimi: İnsanların tüketim alışkanlıklarının değişmesi, balık baltırılması, fosil yakıt kullanımının azaltılması önerilebilir.

Tsunami: _____

Açlık: _____

Terrorizm: _____

BİRİĞİTE YAPIYORUZ

"Her birimizin dünya daha yaşanılabilir bir yer olması," konulu nesim çalışın. Bu nesim çalışınızda aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Küresel bir sorun olan terörizme çözüm üretmek için bir proje hazırlayınız. Projeyi hazırlarken tablodaki verilen başlıkların takip ediniz. Proje çalışarak olarak sınıftan bir arkadaşınızı seçiniz. Terör sorununa bakıldığında çözüm önerilerinizi paylaşınız.

Proje Sahibinin Adı:	
Proje Adı:	
Proje'nin Genel İdest:	
Proje'nin Uygulanacağı Yerler:	
Proje Örtakları:	
Proje'nin Hedef Kitle:	
Proje'nin Beklenen Soru:	
Proje'nin Tümü Faaliyet:	

217

Yukarıda verilen örneklerde ülkelerde yaşanan bazı sorunlardan örnekler verilerek öğrencilerden bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaları istenmiştir. Ayrıca etkinliğin birisinde de öğrencilerden proje tasarımları istenmiştir. Dolayısı ile yaratıcı düşünme üst düzey becerisi burada açıkça görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi bağlamında incelenmesinin amaçlandığı araştırmada toplam 131 sosyal bilgiler dersi kazanımından 49'u üst düzey düşünme becerileri ile eşleşmiştir. Bu becerilerden 4'ü karar verme, 5'i yaratıcı düşünme, 2'si problem çözme ve 38'i de eleştirel düşünme becerisidir. Araştırmanın birinci problem cümlesi kapsamında yapılan kazanım beceri eşleştirmesinde sınıf dağılımına bakıldığında; 4. sınıfta 33 kazanımda 4 üst düzey düşünme becerisi, 5. sınıfta 33 kazanımda 13 üst düzey düşünme becerisi, 6. sınıfta 34 kazanımda 19 üst düzey düşünme becerisi ve 7. sınıfta 31 kazanımda 13 üst düzey düşünme becerisi tespit edilmiştir. Bu durumda üst düzey düşünme becerilerine en az 4. sınıfta rastlanırken en çok da 6. sınıfta rastlanmıştır. Ayrıca sınıf düzeyleri açısından yeterli ve dengeli bir dağılım olmadığı söylenebilir. Büyükalın-Filiz ve Baysal (2019) tarafından gerçekleştirilen SBDÖP kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre analiz edildiği bir çalışmada da kazanımların çoğunluğunun üst bilişsel bilgi boyutunun altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre 4 ve 5. sınıf kazanımlarının çoğunluğunun anlama basamağında, 6 ve 7. sınıf kazanımlarının ise daha çok anlama ve analiz düzeyinde olduğu saptanmıştır. SBDÖP'ye ait kazanımların zihinsel beceriler temelinde dağılımının incelendiği bir başka çalışmada ise üst düzey zihinsel becerilerinin oranının oldukça düşük olduğu belirtilmiştir (Bayrak-Özmutlu, 2020).

K-12 Beceriler Çerçevesinden yola çıkarak sosyal bilgiler dersi kapsamında üst düzey düşünme becerilerinin incelendiği bu çalışmada araştırmanın ikinci problem cümlesi doğrultusunda ders kazanımları öğrenme alanlarına göre incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; “Birey ve Toplum” öğrenme alanında 18 kazanımda 6, “Kültür ve Miras” öğrenme alanında 19 kazanımda 9, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında 19 kazanımda 2, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında 18 kazanımda 9, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında 23 kazanımda 13, “Etkinlik Vatandaşlık” öğrenme alanında 18 kazanımda 3, ve son olarak “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında 16 kazanımda 7 üst düzey düşünme becerisi görülmüştür. Sonuçta en fazla üst düzey düşünme becerisi “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında görülürken en az “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında görülmüştür. Üst düzey düşünme becerilerinden karar verme becerisi 4. sınıfta 3 ve 7. sınıfta 1 tane iken yaratıcı düşünme becerisi 4, 5 ve 7. sınıf düzeylerinde 1, 6. sınıfta 2 tanedir. Problem

çözme becerisi ise yalnızca 6. sınıfta 2 tane görülmüş olup eleştirel düşünme becerisi 5. sınıfta 11, 6. sınıfta 15 ve 7. sınıfta 12 tanedir. Bayrak-Özmutlu (2020) tarafından yapılan bir çalışmada “Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarındaki kazanımlara göre en fazla geliştirilmesi amaçlanan beceri analiz etme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu becerinin dışındaki üst düzey düşünme becerileri ise görülmemiştir. Ayrıca bu öğrenme alanlarının dışındaki diğer öğrenme alanlarında da üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımların bulunmadığı belirtilmiştir. Günlük yaşam problemlerinin daha çok bilinçli tüketicilik çerçevesinde ele alındığı “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında üst düzey düşünme becerilerinin daha çok görülmesi anlamlı bulunmaktadır. Ancak yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler öğretimi yaklaşımına göre “iyi” vatandaşlar değil, vatandaşlık bilgisine, değerlerine ve becerilerine sahip “etkin vatandaşlar” yetiştirmek için tasarlanan “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında üst düzey düşünme becerilerine daha az yer verilmesinin yetersiz olduğu söylenebilir. Çünkü “etkin vatandaşlık becerileri” düşünme, katılım, izleme gibi alt becerileri gerektirir.

Çalışma kapsamında incelenen kitaplar genelinde içeriklerin, hazırlık bölümündeki soruların, etkinliklerin ve değerlendirme sorularının üst düzey düşünme becerileri bakımından yetersiz olduğu görülmüştür. Kitaplarda yer alan etkinliklere bağlı soruların daha çok çıkarımda yapma, karşılaştırma, yansıtma gibi bütünlük becerilere yönelik olduğu görülmüştür. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan soruların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirildiği bir çalışmada da kitapta yer alan soruların daha çok hatırlama ve anlama düzeyinde olduğu, üst düzey düşünme becerilerini geliştirecek düzeyde soruların yetersiz olduğu sonucu çıkmıştır (Özkaral, 2019). Ancak SBDÖP'nin ve ders kitaplarının 21. yy becerileri kapsamında incelendiği başka bir çalışmada ise kazanım, etkinlik ve soruların en çok eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimine yönelik olduğu sonucu çıkmıştır (Demir ve Özyurt, 2021). Sosyal bilgiler ders kitaplarının yaratıcı düşünme bağlamında incelendiği bir tez çalışmasında tüm sınıf düzeylerindeki kitaplarda yer alan etkinliklerin dikkat çekici sayıda yaratıcı düşünme becerisinden uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca aynı çalışmada yaratıcı düşünmeye yönelik etkinliklerin sınıf düzeyleri ve öğrenme alanları bakımından dengeli bir dağılımın da olmadığı ifade edilmiştir (Yavuz, 2023). Sosyal bilgiler ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisinin incelendiği bir tez çalışmasında da bu becerinin özellikle 5. sınıf kitabının 6 ve 7. sınıfa göre daha zengin olduğu belirtilmiştir. Kitapların ölçme değerlendirme açısından değerlendirildiğinde ise 7. sınıf ders kitabının 5. ve 6. sınıf kitabına göre daha zengin bir eleştirel düşünme içeriğine sahip olduğu görülmüştür (Baş, 2022).

Ders kitapları bağlamında elde edilen sonuçların yalnızca incelenen kitaplarla sınırlı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte farklı yayınevlerine ait ders kitapları da aynı

kapsamda öğretim programı ile birlikte incelenebilir. Ders kitaplarının K-12 bütüncül modelinden yola çıkılarak temel beceriler, bütünleşik beceriler ve üst düzey düşünme becerileri temelinde ayrı ayrı incelenmesi de gelecekte ders kitaplarının niteliğine katkı sağlayacaktır. Araştırmanın birinci problem cümlesi kapsamında ulaşılan sonuca göre; üst düzey düşünme becerilerine en az 4. sınıfta rastlanırken en çok da 6. sınıfta rastlanmıştır. Yine araştırmanın ikinci problem cümlesi çerçevesinde elde edilen sonuçta en fazla üst düzey düşünme becerisi “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında görülürken en az “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında görülmüştür. Bu bağlamda öğretim programlarındaki kazanımların doğrudan becerileri yansıtacak şekilde tasarlanması veya kazanım beceri eşleştirmesinin yapılması önerilebilir. Bunun yanı sıra kazanımların altında açıklamalar verilerek kazanımın hangi becerileri yansıttığı belirtilebilir. Ayrıca bu sonuçlar doğrultusunda öğretim programlarını güncelleme çalışmalarında kazanım beceri dağılımının sınıf düzeyi ve öğrenme alanı kapsamında dengeli olacak şekilde yapılması yeni kitaplar için önemli bir yol gösterici olacaktır. Bu doğrultuda okutulacak ders kitaplarının öğrenme alanlarına göre dengeli bir dağılımla üst düzey düşünme becerilerini yansıtacak şekilde güncellenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Baş, Ö. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında eleştirel düşünme becerisinin yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Barr, R., Barth, J. L., and Shermis, S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası*. (Çev: C. Dönmez) Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bayrak-Özmutlu, E. (2020). Sosyal bilgiler alanı öğretim programlarına ait kazanımların zihinsel beceriler temelinde gösterdiği dağılımın incelenmesi. *Turkish Studies - Education*, 15(1), 15-32. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40359>
- Boyraz, C. (2022). Sosyal bilgiler öğretiminde çocuklar için felsefe (P4C) uygulamaları. Değirmenci, Y. ve Çevik Kansu, C. (Edt.), *İlkokullarda uygulama temelli sosyal bilgiler öğretimi* (s 71-89) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Boyraz, C. ve Türkcan, B. (2022). İlkokul sınıflarında neler oluyor? Düşünme becerileri üzerine bir durum çalışması. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 1-30. <https://doi.org/10.18039/ajes.848472>
- Büyükalın-Filiz, S., and Baysal, S. B. (2019). Analysis of social studies curriculum objectives according to revised Bloom taxonomy. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 20(1), 234-253. DOI: 10.17679/inuefd.435796

- Demir, A. Y., and Özyurt, M. (2021). Investigation of social studies curriculum and coursebooks in the context of 21st century skills, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 22(2), 1254-1290. DOI: 10.17679/inuefd.867905
- Dilekli, Y. (2019). *Etkinliklerle düşünme öğretimi*. Pegem Akademi
- Doğan, İ. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanay, A. (2019). Üst düzey düşünme becerilerinin öğretimi. Doğanay, A. (Edt.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* (s 329-376) içinde. Pegem Akademi. <https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=76469>
- Fisher, R. (2006). Thinking about me: me-cognition, *Teaching Thinking*, 20(1), 50–55
- Gezer, M. ve İlhan, M. (2015). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı kazanımları ile ders kitabı değerlendirme sorularının solo taksonomisine göre incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 1- 25.
- Halimah, L., Subekti, E. S., Hidayah, Y. and Kartika, D. (2020). Improving critical thinking ability through social studies learning. *International Journal of Multidisciplinary and Current Educational Research*, (2) 4, 132-144.
- Hayırsever, F. ve Kısakürek, M. A (2019). Sosyal bilgiler ders kitabının öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırması açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*,(14) 3, 627-646.
- Hayta, A. (2022). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinliklerin sosyal bilgiler öğretim programındaki beceriler bağlamında incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Kanat, H. (2023). *Sosyal bilgilerde beceri temelli öğretim uygulamalarının akademik başarıya ve beceriye etkisi: meta analiz çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. Cambridge University Pres.
- McMillan, J.H. (2004). *Educational research: Fundamentals for the consumer*. Pearson Education.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi*. (S. Akbaba-Altun ve A. Ersoy, Çev.), Pegem Akademi Yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEBa]. (2018). *Fen bilimleri dersi 3, 4, 5, 6, 7 ve 8 sınıflar öğretim programı*. Millî Eğitim Basımevi.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *Sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıflar öğretim programı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2023). *K-12 Beceriler çerçevesi: Türkiye bütüncül modeli*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- National Council For The Social Studies (NCSS). (1994). *Expectations of excellent: curriculum standarts for the social studies*. ERİC.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications.
- Ovacık, S. (2023). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programının ve uygulamaların öğrencilere üst düzey düşünme becerileri kazandırma durumlarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özkaral, T. C. (2019, 3-5 Ekim). *7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan soruların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi* [Sözlü bildiri]. II. Uluslararası Coğrafya Eğitim Kongresi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (s1-31) içinde. Pegem Akademi.
- Öztürk, C. (2012). *Sosyal bilgiler öğretimi: Demokratik vatandaşlık eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C., Keskin, S. ve Keskin Y. (2004). İlköğretim okulu 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler derslerinde materyal/teknoloji kullanım durumu. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19, 107-120
- Presseisen, B. Z. (1984). *Thinking skills: Meanings, models and materials*, Research for Better Schools.
- Yavuz, Y. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının yaratıcı düşünme bağlamında incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yatri, I., Boeriswati, E., and Bintoro, T. (2023). Promoting students' critical thinking skills on social studies in primary school: TPACK based instructional media. *International e-Journal of Educational Studies*, 7 (14), 407-415. <https://doi.org/10.31458/iejcs.1262669>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.